

Матеріали для підготовки до практичного заняття № 3

Нетрадиційні (особливі) сім'ї

До теперішнього часу з'явилися такі сім'ї, опис яких в історичному контексті не відповідає традиційним уявленням. Американська психотерапевт В. Сатир називає такі сім'ї нетрадиційними і приводить їх опис, який буде використано в подальшому з урахуванням поправок на нашу дійсність.

З чималого числа наведених у літературі з проблем сім'ї типологій, ця, на наш погляд, відрізняється великим «психологізмом». У наш час багато дітей виховуються не тими дорослими, яким вони зобов'язані своєю появою на світ. Це ті сім'ї, де батьки розлучилися, померли, ніколи не вступали в шлюб або з якої-небудь причини не можуть більше піклуватися про дітей.

Коли в родині є тільки один батько, вона називається неповною. До неповних сімей пред'являються особливі вимоги. Можна виділити три типи таких сімей:

- перший тип - це коли один з батьків пішов, а той, що залишився, не вклав повторний шлюб;
- другий тип - самотня людина офіційно усиновила дитину;
- третій - незаміжня жінка виховує сина чи дочку одна.

Найчастіше сім'ї з одним батьком складаються з жінки-матері та її дітей. Проблема полягає в тому: чи зможе сім'я, що складається тільки з одного дорослого, створити умови для особистісного росту дітей і дорослого? Виховувати дітей у неповних сім'ях матерям допомагають: в 53% випадків - батьки матері; 7% - чоловік, близький друг матері; 4% - подруги; 4% - батько; 3% - сусіди; 3% - батьки батька дитини; 26% - ніхто не допомагає. Хлопчики в неповній сім'ї стикаються з серйозною проблемою: заголублені матір'ю або переконалися в тому, що в суспільстві панують жінки, вони починають відчувати, що чоловіки - нікчема. Дуже часто чоловіче прагнення оберігати безпорадну матір змушує їх відмовитися від власної, незалежної життя. У підсумку багато хлопчики стають зі своїми матерями і просто не уявляють своїх власних гетеросексуальних потягів; або ж вони повстають проти матері і тікають з дому з почуттям, що всі жінки - вороги. Мучимі почуттям провини, вони або погано поведуться з жінками, або поклоняються їм, часто псуєчи собі все життя. Дівчинка в неповній сім'ї теж може отримати викривлене уявлення про відносини між чоловіками і жінками. Її власна статевая ідентифікація може бути дуже мінливою: вона або готова на роль прислуги, дає все і нічого не отримує, або відчуває, що може все робити самостійно і бути абсолютно незалежною. Проте, всі ці проблеми можна розв'язати.

Жінка-мати цілком може мати адекватну, приймаючу установку стосовно чоловіків і бути досить зрілою, щоб не створювати у дітей негативного уявлення про них. Вона може допомогти своїм дітям встановити добрі і близькі відносини з дорослими чоловіками, яких вона знає і поважає. Зростає число дітей, яких виховують, головним чином, жінки. Коли в таких ситуаціях створюються нові сім'ї, їх називають сім'ями з прийомними (усиновленими) дітьми.

В. Сатир називає такі новостворені сім'ї змішаними. На її думку, всі змішані сім'ї схожі один на одного тим, що вони об'єднують частини раніше існуючих. Вона виділяє три типи таких сімей:

1. Жінка з дітьми виходить заміж за чоловіка без дітей.
2. Чоловік з дітьми одружується на жінці без дітей.
3. Обидва - і чоловік, і жінка - мають дітей від попередніх партнерів.

У першому випадку змішана сім'я складається з дружини, дітей дружини, чоловіка і колишнього чоловіка дружини. У другому випадку до її складу входять чоловік, діти чоловіка, дружина і колишня дружина чоловіка. У третьому випадку сім'я складається з дружини, дітей дружини, колишнього чоловіка дружини, чоловіка, дітей чоловіка і колишньої дружини чоловіка. В. Сатир включає до складу таких сімей колишні подружжя, що нехарактерно для вітчизняної сімейної практики. Сатир виходить з того, що, хоча ці люди, швидше за все, не можуть жити всі разом під одним дахом, вони в тій чи іншій мірі присутні в житті один одного. Змішана сім'я живе і розвивається благополучно за умови, якщо кожен її член важливий і потрібний. Інший варіант змішаної сім'ї виникає, коли дві людини вступають у повторний шлюб після смерті одного або обох перших подружжя. Сім'я, що бере дитину на виховання, - ще одна форма змішаної родини. Вона може включати тільки одну прийомну дитину; одну прийомну дитину і декількох рідних дітей; одного рідної дитини і декількох прийомних. Від структури сім'ї залежить те, з якими проблемами зіштовхнуться її члени. Зазвичай дитина стає прийомним в тому випадку, коли з якоїсь причини його власні батьки не можуть про нього піклуватися. Часто батьки зовсім нехтують своїми обов'язками: б'ють, карають або ображають дитини, тому хтось змушений забрати його з їхнього будинку. Майже всі прийомні діти потрапляють в дитячі будинки за рішенням суду. Так що угода щодо дитини відбувається тепер не тільки між прийомними та рідними батьками, але й за участю суду. Іноді обоє батьків вмирають, і дитина залишається сиротою. Родичі або опікуни, не бажаючи віддавати її в дитячий будинок, шукають сім'ю, здатну взяти його на виховання, що характерно для американської сімейної політики.

У вітчизняній практиці дитина-сирота, як правило, відразу потрапляє в дитячий будинок, усиновлення дитини здійснюється за погодженням з опікунською радою.

Хоча змішані і неповні сім'ї своєрідні, і тому відрізняються від інших, тим не менш, у них є багато чого, на думку В. Сатир, що зближує їх з будь-якими іншими сім'ями. Кожна з них може бути першокласною, якщо подружжя привносять в неї турботу і творчість. Всі згадані і описані проблеми можуть бути і в звичайних сім'ях. Чоловіки й дружини можуть ревнувати один одного, діти можуть відчувати себе покинутими або ревнувати батьків до сестер і братів. У всіх може виникати відчуття самотності, відособленості від інших членів сім'ї. Справа в тому, що модель сім'ї зовсім не визначає того, що в ній відбувається. Від неї лише залежать проблеми, з якими зустрічаються члени сімей, але саме відносини між ними зрештою визначають благополуччя родини: наскільки успішно розвиваються в сім'ї дорослі її члени окремо і всі разом, наскільки успішно діти стають творчими і здоровими людьми. У цьому сенсі всі сім'ї однакові.

Психологічно благополучна і неблагополучна сучасна сім'я

Не можна зрозуміти і оцінити стан і перспективи сім'ї, ігноруючи кардинальні зміни, що відбуваються з цим соціальним інститутом протягом усього ХХ в. (Емансипація дітей від батьків, перехід від закритої до відкритої системи формування шлюбу, емансипація жінок, зростання особистої свободи кожного з членів спільноти і т. д.).

На сьогодні рельєфно проступають дві діаметрально протилежні точки зору.

Перша пов'язує глобальні соціальні зміни ХХ в. (Індустріалізація, зростання мобільності населення, урбанізація і т. д.) з «розхитування» сімейних устоїв, а саме таких як: відданість шлюбу на все життя, фізична безпека індивіда, емоційно позитивний домашній фон, стереотипне неупереджене ставлення до виховання потомства та ін У свою чергу, криза традицій сприяє інтенсифікації розлучень і розпаду шлюбів, збільшення кількості неповних сімей та сімей з нерідними батьками, широкому поширенню абортів і позашлюбних народжень, наростання насильства і інцесту. Настільки ж прямолінійною виглядає й інша позиція, вбачає причини всіх соціальних та особистих проблем в сучасній тиранії сім'ї.

В. Сатир відкидає таку однозначну песимістичну полярність і вважає, що в даний час в сучасному світі існує як би два типи сімей: зріла сім'я і проблемна. Кожна зріла сім'я живе своїм особливим і неповторним життям, хоча можна знайти багато спільного в тому, як будуються відносини в таких сім'ях.

Проблемні сім'ї, незалежно від характеру проблем, також мають багато спільного у своєму житті. Вона пропонує деякий узагальнений опис кожного з цих двох типів сімей. У зрілих сім'ях панує зовсім інша атмосфера. Там відчуваються природність, чесність і любов. Люди в таких сім'ях виражають свою любов і повагу один до одного.

У зрілій родині завжди готові поділитися чимось своїм і з цікавістю вислухати іншого, члени сім'ї вміють рахуватися один з одним, там можна відкрито проявляти свою радість і біль, а, розповідаючи про невдачу, не боятися, що будеш осміяний. У цій сім'ї розуміють, що разом з ризиком, з спробами чогось нового в житті, обов'язково будуть і помилки, які означають, що людина росте і розвивається.

Члени сім'ї відчувають себе повноцінними людьми: улюбленими, високо цінуємо, потрібними, від кожного чекають любові, визнання і поваги. У такій сім'ї легко з гумором ставитися до життя, сміятися і жартувати, коли це доречно. У благополучних сім'ях легко побачити і почути прояви особливої життєвої сили. Люди, щасливо живуть друк з одним, навіть виглядають по-особливому. Їх рухи вільні і граціозні, вираз обличчя умиротворений. Люди дивляться один на одного, а не крізь один одного; вони щирі й природні у відносинах один з одним. Діти, навіть немовлята, в таких сім'ях виглядають безпосередніми і доброзичливими, а всі інші члени сім'ї ставляться до них з повагою, як до повноцінних особистостей. Люди в таких сім'ях з задоволенням торкаються один до одного, відкрито висловлюючи при цьому свої почуття, абсолютно незалежно від віку. Докази любові і турботи не обмежуються тільки винесенням сміття, приготуванням їжі або заробітком. Люди виявляють свою любов, відкрито розмовляючи один з одним і дуже уважно слухаючи, вони можуть бути прямими, відкритими і чесними, можуть бути такими, які вони є, і насолоджуватися тим, що можуть бути разом.

Члени зрілої сім'ї почуваються вільно один з одним, не соромляться говорити про свої почуття. Все, що вони відчувають, може бути висловлено - розчарування, страх, біль, гнів, критика, так само як жарт і похвала. Зріла сім'я здатна до продуктивної і узгодженого планування свого життя, однак, якщо щось в плані порушується, вона може спокійно прийняти і оцінити ці зміни. Члени зрілої сім'ї здатні без паніки реагувати на життєві ситуації.

У зрілій родині добре видно, що людське життя і почуття людей - це найважливіше, набагато важливіше, ніж що-небудь ще. Батьки відчувають себе лідерами-натхненниками, а не авторитарними керівниками. Своє завдання вони вбачають у тому, щоб навчити дітей залишатися людьми в будь-якій життєвій ситуації. Вони готові повідомляти своїм дітям негативні оцінки так само, як і позитивні, вони готові засмучуватися, гніватися, засмучуватися так само, як веселитися і радіти. Їх поведінка не розходиться зі словами. У

проблемних сім'ях все відбувається навпаки: батьки закликають дітей не ображати і не засмучувати один одного, а самі безперестанку їх шльопають або б'ють.

Батьки засвоюють важливу істину, що хороший вихователь вміє вибрати відповідну ситуацію і час, щоб поговорити з дитиною тоді, коли той справді готовий вислухати батьків. Коли дитина поводить себе неправильно, батько або мати намагаються зрозуміти причину такої поведінки і виявляють максимум уваги, намагаючись свій підтримкою допомогти йому.

Дитині стає легше подолати свій страх і відчуття провини, що значно зміцнює позицію батьків. Батьки в зрілих сім'ях знають, що спочатку діти не можуть бути поганими. Якщо дитина поводить себе погано, це означає тільки, що між ним і батьками виникло непорозуміння або що самооцінка дитини загрозливо знизилася. Такі батьки знають, що навчитися чому-небудь можна лише в тому випадку, якщо у тебе висока самооцінка і ти відчуваєш, що оточуючі також позитивно тебе оцінюють. Тому вони ніколи не реагують на поведінку своїх дітей так, щоб принизити їх гідність.

Коли потрібно поправити дитини, а всі діти час від часу потребують цього, зрілі батьки запитують про те, що відбувається, вислуховують їх, намагаються зрозуміти і вникнути в їх переживання. Все це допомагає бути успішними вихователями.

Сімейне життя, на думку В. Сатир, найважчий вид діяльності у світі. Вона вважає, що сімейні відносини нагадують організацію спільної діяльності двох підприємств, що об'єднали свої зусилля для виробництва єдиного продукту. Коли доросла жінка і дорослий чоловік разом виховують дитину від дитинства до зрілості, вони стикаються з усіма проблемами, які коли-небудь знало людство. Батьки з зрілих сімей розуміють, що проблеми обов'язково будуть виникати, хоча б тому, що саме життя буде їх ставити, але вони будуть щоразу шукати творчі рішення виникаючих проблем.

На відміну від них проблемні сім'ї намагаються направити всю свою енергію на безнадійну спробу жити так, щоб взагалі не мати проблем. Коли ж проблеми виникають, а вони не можуть не виникати, виявляється, що можливості для їх вирішення вже вичерпані. Інший американський психотерапевт К. Роджерс виділив такі позитивні характеристики благополучних сімейних відносин як:

- відданість і співробітництво;
- спілкування, що припускає відкрите самовираження;
- гнучкість відносин;

- самостійність.

Він виходив з того, що сімейні відносини являють собою процес розвитку всіх членів сім'ї. Особливу роль у зміцненні сімейних відносин він відводив спільне переживання радості в сім'ї, автентичності відносин та толерантності членів сім'ї один до одного.

У сімейному житті поведінку всіх членів сім'ї взаємно обумовлено, у зв'язку з цим слідство також робить свій вплив на первісну причину поведінки. Тоді задоволеність сімейними відносинами пов'язана з взаємно заохочувальною поведінкою членів сім'ї по відношенню один до одного. Встановлено, що в дисгармонійних сім'ях позитивних актів взаємодії між членами сім'ї менше, ніж негативних. Причому, позитивних актів до стороннім особам зберігається більше, ніж до членів своєї сім'ї. У дисгармонійних і благополучних сім'ях виникають одні й ті ж проблеми, але за наявності зрілих сімейних відносин взаємно позитивну поведінку в ситуаціях, що потребують вирішення проблем, переважає. Хороший фермер - не той, у якого на фермі не росте бур'янів. Це такий фермер, який збирає великий урожай.

Заважає встановленню гармонійних сімейних відносин ірраціональність мислення, яка виявляється в наявності деяких упереджень і «сімейних міфів» у членів сім'ї. Ось найбільш поширені з них: міф про вічне кохання; міф про чарівну силу любові; міф про зовнішню детермінації емоції; міф про абсолютність понять (категоричність); міф про «злій долі», «злої волі»; міф про сталість подружнього щастя; міф про те, що члени сім'ї досконально знають один одного; міф про необхідність жертвувати один для одного; міф про те, що подружжя - це «одне тіло й одна душа». Для реального досягнення щастя в сімейному житті, гармонії сімейних відносин необхідна заміна міфологічного мислення - на практичне вирішення актуальних проблем.

Як правило, в сімейних відносинах виникають 5 проблемних сфер, до яких відносяться домашнє господарство і розподіл бюджету, виховання дітей, організація та проведення дозвілля, сексуальне життя подружжя, спілкування.

Алтернативні форми шлюбно-сімейних відносин

Протягом кількох останніх десятиліть у західному суспільстві, а від недавнього часу і в Україні, з'явилося і набуло поширення багато альтернативних форм сімейних структур і способів життя.

Незарєєстровані шлюби. Останнім часом зросла кількість дорослих людей, які живуть разом із особами протилежної статі, не будучи пов'язані з ними сімейними чи шлюбними зв'язками. Майже половина громадян віком від 26 до 36 років деякий час віддає перевагу подібному способу життя.

Такий стиль життя не є новим, але раніше траплявся досить рідко. Різне збільшення числа незареєстрованих пар пояснюється тим, що подібна поведінка в останні роки стала соціально прийнятною, а також тим, що підвищився вік вступу у перший шлюб.

Незареєстровані шлюби практикуються переважно серед молодих людей, які є мешканцями великих міст. Рідко вибирають такий стиль життя релігійні особи. Більшість пар, які живуть у незареєстрованому шлюбі, не мають дітей, оскільки відчують себе не так стабільно, як одружені пари і не впевнені у своїй здатності разом долати труднощі.

Серійна моногамія.

Цей стиль життя передбачає декілька циклів шлюбу і розлучення. Скажімо, акторка Елізабет Тейлор виходила заміж 8 разів. Проте кількість осіб, які ведуть подібний спосіб життя останнім часом зростає і трапляється не лише в середовищі богемі. Це пов'язано, насамперед, із полегшенням процедури розлучення.

Неповні сім'ї.

Найчастіше це сім'ї, які утримують жінки. Зростання кількості таких родин є наслідком зростання кількості розлучень, а також жінок, які народжують дітей поза шлюбом. Якщо у 1940 р. тільки 11 % всіх чорношкірих родин у США "очолювала" жінка-одиначка, то у 2011 р. їх було уже 58 % від загальної кількості. "Матері-одиначки" тепер не піддаються такій обструкції і зневазі, як колись.

Такий стиль життя сьогодні є цілком соціально прийнятним. Більшість жінок, які є самостійні і можуть самі себе матеріально забезпечити, не хочуть ставати у залежність від чоловіків тільки тому, що цього вимагають соціальні традиції нуклеарної сім'ї.

Однак статистико-соціологічні дослідження свідчать, що більшість неповних сімей переживає значні труднощі: постійний брак часу, коштів, почуття самотності, відчуття відповідальності за долю дитини. Дослідження показують, що ймовірність дитячої злочинності у неповних сім'ях є удвічі вищою, ніж у повних. Що більше, діти із неповних сімей демонструють рівень розвитку нижчий від середніх показників, характерних для цього віку.

Самотність.

Самотні люди не становлять монолітної соціальної групи тому, що серед них є і неодружені, і розлучені, й овдовілі. Самотність — непостійний і неоднозначний статус. Між полюсами вільної і незалежної людини, і людини, яка знемагає від самотності є багато різних перехідних форм людей, які

свідомо або внаслідок певних обставин залишилися самотніми. Цікаво, що кількість неодружених і незаміжніх зростає відповідно із підвищенням рівня освіти. Це особливо стосується жінок.

Гомосексуальні пари.

Гомосексуалізм — це надання переваги сексуальному партнерству із особою однієї статі. Згідно оцінок Інституту сексуальних досліджень Альфреда К. Кінсі, 5—6 % дорослого населення США має гомосексуальну орієнтацію. Очевидно таке співвідношення гомо і гетеросексуалів властиве не тільки для США. Останнім часом гомосексуалізм легалізували у більшості країн (найперше це сталося у США, штаті Іллінойс, у 1961 р.; на території колишнього Радянського Союзу, в тому числі й в Україні, де-факто це сталося після розпаду СРСР). У деяких країнах дозволили навіть укладання шлюбу між представниками однієї статі. Дослідження Інституту Альфреда К. Кінсі показують, що лесбійки є більше схильними до тривалих зв'язків, ніж гомосексуалісти-чоловіки. Однак, якщо лесбійки, як і гетеро сексуальні пари, надають великого значення вірності у сексуальних стосунках, то гомосексуалісти-мужчини спокійно ставляться до зв'язків їхніх партнерів "на стороні".

Гомосексуальні пари зазвичай приймають такі взірці сімейного життя, які існують серед гетеро сексуальних пар. Для них так само є істотним романтичне кохання, як і практичні аспекти сімейного побуту. Станом на 2015 р. у Нідерландах, у формально зареєстрованих гомосексуальних шлюбах перебувало 100 тис. осіб. Кількість шлюбів такого роду значно зросла після того, як у грудні 2000 р. у цій країні було прийнято закон, який дозволяє гомосексуальним парам всиновлювати дітей. Тепер кожен п'ятий шлюб у Нідерландах — гомосексуальний, причому більшість осіб, які беруть гомосексуальний шлюб мають за собою досвід гетеро сексуального одруження. У Швеції сьогодні є понад 40 тис. дітей, родичі яких перебувають у гомосексуальному шлюбі.

Комуна — це своєрідна форма розширеної сім'ї. Члени комун вважають, що йдучи в комуни, вони втікають від філістерства (святенництва), самотності, матеріалізму і лицемірства суспільства і його сімейної основи.

Норми стосунків між членами окремих комун — різні. У багатьох комунах головним завданням вважається виховання дітей батьківським колективом. Є комуни у яких практикується груповий шлюб. Американський соціолог Артур Елліс, який досліджував комуни хіпі наприкінці 60-х рр. ХХ ст. відзначав, що всі вони є нестабільними. Це пояснюється насамперед тим, що майже неможливо віднайти чотирьох або більше дорослих людей, які зможуть жити у любові та гармонії. У комунах надзвичайно складно

координувати щоденне життя так, щоб уникнути ревнощів і конфліктів. Існують також проблеми розподілу роботи і лідерства.

Загалом, можемо констатувати, що традиційна модель нуклеарної сім'ї, коли чоловік заробляв гроші поза домом, дружина дбала про дім, а діти були залежними від батьків, сьогодні вже не є абсолютно домінуючою. Чи означає це, що нуклеарна сім'я зникає? Дехто вважає, що так і є. Інші схиляються до думки, що нуклеарна сім'я радше перебудовується, ніж занепадає. Зростає гуманізм, більше уваги приділяється розвиткові особистості. Сім'я — жертва соціальних змін. Кожен етап у розвитку сім'ї пов'язаний із відмиранням одних і формуванням інших функцій, зі зміною як масштабів, так і характеру її соціальної діяльності. Однак, при усіх змінах, для суспільства відтворення населення є життєво необхідним, тому воно завжди культивуватиме певну форму сім'ї як механізм цього відтворення.